

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 373.2.011.3.-51

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-1.6>

Л. В. Алексєєнко-Лемовська

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано методичну діяльність у закладі дошкільної освіти як комплексну систему заходів, взаємопов'язаних між собою, в основі якої – наукові досягнення й педагогічний досвід. Висвітлюється проблема готовності до педагогічної діяльності вихователя, яка спирається на професійну компетентність, що визначає здатність і готовність до цілеспрямованого, планомірного способу дій під час виконання професійних завдань, вирішення проблем. Розвиток методичної компетентності передбачає освоєння способів практичної діяльності, спрямованої на задоволення потреб людини, пріоритетних для цієї професійної групи. Визначено провідні напрями методичної діяльності, які безпосередньо сприяють формуванню в педагогів професійної компетенції: підвищення кваліфікації, накопичення й узагальнення «власного» досвіду роботи за напрямками професійної діяльності. Зазначено, що структурні компоненти професійної компетентності спрямовані на практичну діяльність педагога дошкільної освіти у вигляді вміння розв'язувати конкретні педагогічні ситуації, а основні завдання методичної діяльності передбачають створення ефективних умов для професійного розвитку педагогів закладу дошкільної освіти. Схарактеризовано принципи організації методичної діяльності, які сприяють досягненню ключової мети – вдосконаленню професійної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти: актуальності, єдності теорії і практики; науковості; системності й комплексності; спрямованості, послідовності, наступності, безперервності й масовості, колективності; створення сприятливих умов роботи; оперативності, гнучкості, мобільності й індивідуального підходу креативності; постійної самоосвіти педагогів, надання кваліфікованої допомоги як у питаннях теорії, так і в практичній діяльності; підвищення результативності педагогічної праці. Діяльнісний підхід має забезпечити формування готовності до саморозвитку та неперервної освіти, проектування й конструювання соціального середовища розвитку особистості в системі освіти, активну пізнавальну діяльність.

Ключові слова: діяльнісний підхід, методична діяльність, методична компетентність, професійна компетентність, принципи організації.

Постановка проблеми. Підвищення рівня професійного становлення й розвитку вихователя закладу дошкільної освіти викликає потребу вдосконалення наявних та освоєння нових інноваційних способів діяльності, зростання рівня методичної компетентності. Системний самоаналіз освітнього процесу є основою регулювання власної педагогічної діяльності, збільшує доцільність професійних дій, зменшує елемент стихійності. Діяльнісний підхід забезпечує можливість розробляти цілісні інтеграційні моделі, виявляти основні функції, елементи, компоненти, їх зв'язки та відносини, системоутворювальні чинники й умови функціонування в статичному та динамічному аспектах. Формування системного мислення сприяє вмінню варіативно будувати й коригувати професійну діяльність, знаходити оптимальні

поєднання педагогічних засобів, форм і методів роботи. З позицій діяльнісного підходу актуалізуються положення, що людина формується і проявляється в діяльності, структура та види діяльності визначають структуру внутрішнього світу людини, отже, в професійній діяльності розвиваються психічні якості людини, її свідомість, здатності й світосприйняття, максимально проявляється соціальна інтеграція та індивідуалізація, розкривається внутрішній світ особистості, активно реалізуються компоненти методичної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування методичної компетенції вивчається в психолого-педагогічній науці з різних позицій, зокрема й на основі діяльнісного підходу, що передбачає єдність особистості, свідомості й діяльності, взаємозв'язку діяльності та спілкування. Наукові

засади загальної теорії діяльнісного підходу схарактеризовано в дослідженнях К.А. Альбуханової, Б.Г. Ананьєва, А.А. Бодальова, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна. Головна мета діяльнісного підходу полягає в тому, щоб пробудити в людини інтерес до предмета і процесу навчання, а також розвинути в неї навички самоосвіти. Результатом має стати виховання людини з активною життєвою позицією не тільки в навчанні, а й у житті. Окремі аспекти методичної компетенції визначають у роботах Т.Н. Гуціна, І.А. Зимня. Удосконаленню науково-методичної компетентності педагогів у процесі професійної діяльності присвячено дослідження А.М. Богуш. Вивченням проблеми методичної підготовки педагогів займаються Л.М. Мітіна, Н.М. Мурована. Найбільш доцільні аспекти досліджуваної проблеми розглядали з погляду організації методичної діяльності в закладах дошкільної освіти К.Ю. Біла, Л.І. Ілленко, К.Л. Крутій та інші.

Аналіз та узагальнення теоретичних джерел засвідчує недостатність висвітлення змісту й методичних підходів до ефективної організації методичної діяльності вихователя закладу дошкільної освіти на основі діяльнісного підходу з метою забезпечення формування готовності до саморозвитку й неперервної освіти, проектування та конструювання соціального середовища розвитку особистості в системі освіти.

Мета статті – проаналізувати сутність діяльнісного підходу та визначити принципи організації методичної діяльності вихователів закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагог закладу дошкільної освіти є ключовою фігурою в освітньому процесі. Він організовує, наповнює конкретним змістом і здійснює корекційно-педагогічний процес, виходячи із завдань, що вимагають педагогічної уваги. Саме тому проблема забезпечення закладів дошкільної освіти професійно компетентними педагогічними кадрами, які здатні до ефективного проектування та управління освітнім процесом з метою сприяння успішній соціалізації дітей дошкільного віку, є особливо актуальною. Готовність до педагогічної діяльності спирається на професійну компетентність, що виражається в наявності спеціальних знань, умінь, навичок, а також особливих властивостей особистості вихователя закладу дошкільної освіти.

У межах діяльнісного підходу особистість розглядається як: 1) якості людини, набуті в соціокультурному середовищі в процесі спільної діяльності і спілкування, суб'єкт-соціальних відносин і свідомої діяльності; 2) «свідомий індивід», тобто людина, здатна до свідомої організації та саморегуляції поведінки. Сутність діяльнісного підходу полягає в тому, що «досліджується реальний процес взаємодії людини з навколишнім світом, який

забезпечує вирішення певних життєво важливих завдань» [2].

Взаємодія з оточуючими в спільній діяльності є найважливішою умовою розвитку, засвоєння вихователем соціально-професійного досвіду. Функція спілкування виступає як засіб формування професійних компетенцій. Цей підхід дає змогу сформулювати сприйняття професійної діяльності як засобу досягнення життєвого успіху, особистісної самореалізації. У С.Л. Рубінштейна базова теза теорії діяльності формулюється так: «Не свідомість визначає діяльність, а діяльність визначає свідомість» [9]. О.М. Леонтьєв уточнює положення С.Л. Рубінштейна: «Свідомість не просто проявляється й формується в діяльності як окрема реальність – вона вбудована в діяльність і нерозривна з нею» [6], що дає змогу виділити три основні параметри особистості: широту зв'язків людини зі світом (за допомогою її діяльності); ступінь ієрархізованості цих зв'язків, перетворених в ієрархію змістовітвірних мотивів (мотивів-цілей); загальну структуру цих зв'язків, точніше, мотивів-цілей.

Розрізняють три основних види діяльності: гру, навчання і працю. Метою гри є сама діяльність, а не її результати; навчання – діяльність, яка має на меті набуття знань, умінь і навичок; праця є діяльністю, метою якої є виробництво суспільно необхідних продуктів. Отже, процес, у ході якого людина творчо перетворює навколишній світ, перетворюючи себе в діяльного суб'єкта, а явища, що освоюються, в об'єкт своєї діяльності, – це діяльність як специфічно людський спосіб активного ставлення до світу. Під суб'єктом розуміється джерело активності, дійова особа. Пасивна, інертна сторона взаємин, над якою провадиться діяльність, є об'єктом діяльності, яким може бути інша людина або сам суб'єкт у разі самоосвіти.

Людина й діяльність нерозривно пов'язані. Діяльність є неодмінною умовою людського життя та здійснюється в середовищі існування – виробничому, побутовому, природному навколишньому. При цьому діяльність – активна взаємодія людини із середовищем існування. Структуру діяльності, в якій кожен компонент іде за іншим, зазвичай представляють у вигляді: Потреба → Мотив → Мета → Інструменти → Дії → Результат.

Найбільш розроблена класифікація потреб людини належить американському психологу А. Маслоу, який розділив потреби на первинні, або вроджені, і вторинні, або набуті. Вони, у свою чергу, включають потреби: фізіологічні – в їжі, воді, повітрі, одязі, теплі, сні, чистоті, житлі, фізичному відпочинку; екзистенційні – безпека й захищеність, недоторканність приватної власності, гарантована зайнятість, упевненість у завтрашньому дні тощо; соціальні – прагнення до належності та причетності до будь-якої соціальної групи, колективу.

Ієрархія потреб багато разів змінювалася й доповнювалася різними психологами. Сам А. Маслоу на пізніх етапах досліджень додав у неї три додаткові групи потреб: пізнавальні – в знанні, умінні, розумінні, дослідженні (допитливість, бажання відкривати нове, прагнення до самопізнання); естетичні – прагнення до прекрасного, гармонії та упорядкування; трансцендування – безкорисливе прагнення допомогти іншим у духовному самовдосконаленні, в їхньому прагненні до самовираження [7].

Мотив – основане на потребі усвідомлене спонукування, обґрунтовує й виправдовує діяльність. Якщо потреба усвідомлена як керівництво до дії, тоді вона стане мотивом. Потреби, як правило, опосередковані інтересами, традиціями, переконаннями, соціальними установками. У складних видах діяльності зазвичай можна виявити не один мотив, а кілька. У такому випадку виділяють основний мотив, який вважається рушійним.

Мета – це свідоме уявлення про результат діяльності, передбачення майбутнього. Будь-яка діяльність передбачає цілепокладання, тобто здатність самостійно встановлювати цілі. Людина здатна формувати власні програми, створюючи те, чого ніколи не було в природі. Однак мета може бути складною, і для її досягнення іноді потрібна низка проміжних кроків. Уявлення про проміжні результати називаються завданнями. Отже, мета розбивається на конкретні завдання: якщо всі ці завдання будуть вирішені, то буде досягнута й загальна мета.

Засоби – це прийоми, способи дії, предмети, що використовуються в ході діяльності. Засоби мають відповідати цілям у двох сенсах. По-перше, засоби повинні бути відповідними меті. Інакше кажучи, вони не можуть бути недостатніми або надлишковими. По-друге, засоби мають бути моральними: не можна виправдовувати аморальні засоби благородством мети. Якщо цілі аморальні, то аморальною є вся діяльність.

Дія – елемент діяльності, що має відносно самостійне й усвідомлене завдання. Діяльність складається з окремих дій. Німецький соціолог М. Вебер виділяв такі типи соціальних дій: цілераціональні як дії, які людина ясно розуміє й усвідомлює, розраховує всі засоби й можливі перешкоди; ціннісно-раціональні як дії, основані на моральних та естетичних цінностях, переконаннях і принципах; афективні як дії, вчинені під впливом сильних почуттів (страху, ненависті); традиційні дії, основані на звичці, часто є виробленою на основі звичаїв, вірувань і зразків автоматичною реакцією [1]. Основу діяльності становлять дії двох перших типів, оскільки тільки вони мають усвідомлену мету й мають творчий характер.

Результат – це кінцевий підсумок, стан, у якому потреба задовольняється (повністю або част-

ково). Результатом діяльності може бути й сама людина, оскільки в ході діяльності вона розвивається та змінюється.

Професійна діяльність – людська спеціальність у певній галузі. Навички та вміння праці визначаються залежно від того, наскільки людина віддається роботі. У професійній діяльності виділяються основні функції: створення фінансових або духовних цінностей; отримання матеріальних засобів для полегшення життя в суспільстві; сприяння розвитку оточуючих; перетворення навколишнього середовища. Для успішного оволодіння професійною діяльністю потрібні знання, досвід і навички зі своєї спеціальності. Кожна людина у сфері своєї роботи отримує певний результат, тобто досягає мети професійної діяльності.

Педагогічна діяльність, яка являє собою виховний і навчальний вплив педагога на дитину з метою її особистісного та інтелектуального розвитку, буде професійною, якщо діяльність має навмисний характер; нею займається людина, яка володіє необхідними знаннями для її реалізації; педагогічна діяльність цілеспрямована.

З-поміж професійних функцій вихователя закладу дошкільної освіти можна виділити такі: створення педагогічних умов для успішного виховання дітей (пов'язана зі створенням розвивального середовища, тобто середовища, що спонукає дитину до активності, діяльності); забезпечення охорони життя, зміцнення здоров'я дітей; здійснення освітньої діяльності з дітьми (реалізується в плануванні роботи на основі програмно-методичної документації), діагностування дітей; участь у педагогічній освіті батьків, регулювання й погодження виховного впливу сім'ї та закладу дошкільної освіти; участь у дослідницькій роботі, самоосвіта. Тобто, щоб здійснювати педагогічну діяльність, педагог повинен володіти знаннями, вміннями, здібностями, особистісними якостями, досвідом, освітою, мотивацією.

Професійна компетентність визначає здатність педагога вирішувати професійні завдання й типові професійні проблеми, що виникають у професійної педагогічної діяльності, реальних ситуаціях. Завданням педагогічної компетентності є проектування та організація педагогічного процесу, створення розвивального середовища в групі закладу дошкільної освіти, проектування і здійснення професійної самоосвіти. Структура професійної компетентності педагога включає три види компетентності: ключові, необхідні для будь-якої професійної діяльності, базові – відображають специфіку певної професійної діяльності, спеціальні – відображають специфіку конкретної сфери професійної діяльності.

Діяльність педагога, як і будь-який вид діяльності, має свою структуру: мотивація; педагогічні цілі й завдання (завдання в діяльності являє

собою мету в певних умовах – цілі суспільства, цілі в системі освіти, цілі закладу дошкільної освіти); предмет педагогічної діяльності (організація навчальної діяльності); педагогічні засоби (знання – наукові, технічні, комп'ютерні); способи вирішення поставлених завдань (пояснення, показ, спільна робота); продукт (формування індивідуального досвіду дитини) і результат педагогічної діяльності (розвиток дитини: її особистісне вдосконалення; інтелектуальне вдосконалення; її становлення як особистості, як суб'єкта освітньої діяльності). При цьому педагогічна діяльність є спільною, а не індивідуальною. У педагогічній діяльності спілкування набуває функціонального та професійно значущого характеру, воно слугує інструментом впливу на особистість дитини. Педагогічне спілкування є цілісною системою соціально-психологічної взаємодії педагога і дітей, що містить у собі обмін інформацією, виховний вплив та організацію взаємин за допомогою комунікативних засобів.

Завдання педагогічної діяльності – створення умов для гармонійного розвитку особистості, що вирішується організацією розвивального середовища, управлінням різноманітними видами діяльності й побудовою правильної взаємодії з дитиною.

Методична робота в дошкільному закладі – систематична колективна та індивідуальна діяльність педагогічних кадрів, спрямована на підвищення їхнього науково-теоретичного, загальнокультурного рівня, психолого-педагогічної підготовки та професійної майстерності [8].

Як зазначає К.Л. Крутій, основне завдання методичної роботи полягає у створенні такого освітнього простору в закладі, де б повністю було реалізовано творчий потенціал педагогічного колективу й кожного суб'єкта зокрема [5]. Оновлення методичної роботи з кадрами, науково-методичного супроводу освітнього процесу, створення нового розвивального середовища є одним із важливих завдань інноваційного розвитку закладу дошкільної освіти [4]. Саме тому глобальна мета методичної роботи – забезпечення якості освіти й розвитку системи безперервної освіти педагогічних кадрів навчального закладу – визначається принципами методичної роботи, серед різноманіття яких можна виділити як провідні принципи демократизації та гуманізації освіти.

Мета організації методичної роботи в закладі дошкільної освіти – створення оптимальних умов для безперервного підвищення рівня загальної та педагогічної культури учасників освітнього процесу. За визначенням Л.І. Ілленко, методична діяльність є комплексом практичних заходів, який базується на науковій основі й повинна забезпечувати дієву та своєчасну допомогу педагогічним працівникам [3].

Принципами організації методичної діяльності, що сприяють удосконаленню професійної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти, є принцип актуальності, єдності теорії і практики, який визначає врахування сучасного замовлення суспільства на освіту, орієнтації на соціальну значущість дитини дошкільного віку в умовах сучасного життя, врахування проблем, близьких конкретному педагогічному колективу закладу освіти; принцип науковості спрямовує на відповідність системи підвищення кваліфікації вихователів сучасним науковим досягненням у різних галузях; принцип системності й комплексності вимагає реалізації підходу до методичної роботи як до цілісної системи, що залежить від єдності завдань, змісту, мети, форм і методів роботи з вихователями; єдності та взаємозв'язку всіх сторін і напрямів підвищення кваліфікації педагогів закладів системи дошкільної освіти; принцип спрямованості, послідовності, наступності, безперервності й масовості, колективності передбачає перетворення методичної роботи в частину системи безперервної освіти, повне охоплення педагогів різними формами методичної роботи протягом усього навчального року; принцип створення сприятливих умов роботи вихователя враховує наявність вільного часу для творчої діяльності педагога; принцип оперативності, гнучкості, мобільності й індивідуального підходу вимагає від методистів проявляти здатність до швидкого прийому освітньої інформації та її передачі, враховуючи індивідуальні особливості педагогів закладу дошкільної освіти; принцип креативності передбачає творчий характер методичної роботи, створення в закладі дошкільної освіти своєї системи методичної роботи; принцип постійної самоосвіти педагогів закладів дошкільної освіти, надання кваліфікованої допомоги як у питаннях теорії, так і в практичній діяльності; підвищення результативності педагогічної праці.

У зв'язку з виділенням у структурі базової програми дошкільної освіти основних напрямів розвитку дітей (фізичний, пізнавально-мовленнєвий, соціально-особистісний, художньо-естетичний) закладам дошкільної освіти необхідна наявність фахівців, здатних надати допомогу вихователям і батькам у їх реалізації з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей дитини, забезпечуючи комплексний підхід до освоєння освітніх галузей, доступних дошкільнику. Усі структурні компоненти професійної компетентності спрямовані на практичну діяльність педагога дошкільної освіти у вигляді вмінь розв'язувати конкретні педагогічні ситуації.

Висновки і пропозиції. Отже, методична діяльність є найважливішим компонентом освітньої інфраструктури (поряд із науковим забезпеченням, підготовкою та перепідготовкою кадрів,

формуванням освітнього середовища), яка покликана підтримувати нормальний хід освітнього процесу в закладі дошкільної освіти – сприяти його відновленню. Основою методичної діяльності вихователя є діяльнісний підхід. Провідними напрямками методичної діяльності, які безпосередньо сприяють формуванню в педагогів методичної компетенції, є підвищення кваліфікації, накопичення й узагальнення «власного» досвіду роботи за напрямками професійної діяльності. Змістом методичної діяльності вихователя є створення робочих програм; планування освітньої роботи з дітьми; створення наочних, дидактичних і контрольних матеріалів; створення педагогічного досвіду; узагальнення «власного» досвіду роботи за напрямками професійної діяльності; участь у роботі науково-практичних конференцій і семінарів.

Принципи організації методичної діяльності: актуальності, науковості, системності й комплексності, спрямованості, послідовності, наступності, безперервності й колективності – передбачають перетворення методичної роботи в частину системи безперервної освіти, повне охоплення педагогів різними формами методичної роботи протягом усього навчального року; створення сприятливих умов діяльності вихователя, оперативності, гнучкості, мобільності та індивідуального підходу, креативності, постійної самоосвіти педагогів закладів дошкільної освіти й підвищення результативності педагогічної праці, сприяють удосконаленню професійної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти.

Завдання методичної діяльності полягає у створенні такого освітнього середовища в закладі дошкільної освіти, де б повністю був реалізований творчий потенціал педагога та педагогічного колективу. Діяльнісний підхід має забезпечити формування готовності до саморозвитку й непе-

рервної освіти, проектування й конструювання соціального середовища розвитку особистості в системі освіти, активну пізнавальну діяльність.

Перспективу подальших розвідок цього питання вбачаємо у визначенні ефективності форм методичної діяльності педагогів дошкільних закладів в умовах неперервної освіти.

Список використаної літератури:

1. Вебер М. Государство и общество: Нариси социологии понимания / пер. с нем. мови М. Кушнір. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2012. 1112 с.
2. Загвязинский В.И. Педагогическое предвидение. Москва : Знание, 1987. 80 с.
3. Ильенко Л.И. Теория и практика управления методической работой в образовательных учреждениях. Москва : АРКТИ, 2003. 90 с.
4. Керівництво дошкільним навчальним закладом: Інформативно-методичні матеріали на допомогу керівникові дошкільного навчального закладу / упор. : Н. Майор, Ю. Манилюк, М. Марусинець, О. Тимофєєва. Тернопіль : Мандрівець, 2006. 168 с.
5. Крутій К.Л., Маковецька Н.В. Інноваційна діяльність в сучасному дошкільному навчальному закладі: методичний аспект. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2003. 128 с.
6. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии. Москва : Смысл, 2000. 509 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность / пер. с англ. Т. Гутман, Н. Мухина. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 351 с.
8. Петечук В.М., Грабовська Т.І. Особливості управління інноваційною діяльністю в закладах освіти районними/міськими методичними кабінетами. URL: <http://www.zakinppo.org.ua>.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 712 с.

Aleksieienko-Lemovska L. Principles of organization the methodological activities of preschool teachers on a basis active approach

The article analyzes the content of the activity component of the methodological competence of the teachers of pre-school educational institutions in the system of continuous education and noted that the activity approach provides the opportunity to develop holistic integration models as well as to identify basic functions, elements, components, their relationships and interconnections, system-forming factors and the functioning conditions in static and dynamic aspects. All professional competence structural components are aimed at the preschool teacher's practical activity, in particular, the capacity for solving specific pedagogical situations. The objectives of methodological competence development in preschool teachers are achieved in the process of professional training and retraining, the improvement of methodological tools for methodological work. The activity approach is the basis of preschool teachers' methodological activities and should ensure the formation of readiness for self-development and continuing education, modelling and construction of social environment for personal development in the education system, active cognitive activity. The principles of methodological work organization contributing to the achievement of its key goal improving professional activity: relevance, unity of theory and practice, orientation to the child's social significance as well as challenges for teaching staff; scientific character to the conformity with modern scientific achievements in various fields; systematic character and complexity in terms of which methodological work is considered as an integral system, the unity and interconnection of all directions of teachers' professional development; goal orientation, consistency, succession, a mass character, and collectivity; the methodological work transformation into a part of the continuing education system, teachers engagement into various forms of methodological; creation of favorable working

conditions, the availability of free time for the teacher's creative activity; efficiency, flexibility, mobility and an individual approach requiring, the creative nature of methodological work, the creation of a methodological work system in a preschool institution; continuing teachers' self-education, qualified assistance provision both in theoretical and in practical matters; improving teaching effectiveness.

Key words: *activity approach, methodical activity, methodical competence, professional competence, the principles organization.*